

УДК 001.18

Д.В. Ніколаєнко, доктор географічних наук

Брно, Чеська Республіка

E-mail: Dr.dmitry.2022@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-4173-6669>

УЧАСТЬ РОСІЙСЬКИХ ГЕОГРАФІВ У ВІЙСЬКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СВОЄЇ ДЕРЖАВИ: ВІД МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕННЯ

Російська науково-географічна спільнота послідовно підтримувала агресивний режим власної держави протягом усієї війни проти України. Війна переосмислює сприйняття науки і змінює ставлення наукової спільноти. Росія Путіна є нещодавньою ілюстрацією руйнівного впливу війни на наукову спільноту. Поглиблене дослідження російської географічної науки епохи путінізму має суттєву актуальність, яка виходить за межі простої абстракції. Стосовно України є чіткий практичний контекст. Наукове географічне товариство Російської Федерації продемонструвало помітну неефективність у питаннях дотримання наукової етики, адже велика кількість російських досліджень призвела до формування принципово невірної образу сусідньої країни. Будь-яка агресія Росії проти іншої держави має «обґрунтування», яке нібито засновано на систематичному аналізі. Процес ухвалення рішень про війни в Росії характеризується сталістю і колективним характером. Вагомою у цій справі повсякчас є участь наукової спільноти, яка ретельно аналізує передбачувану жертву. Протягом багатьох десятиліть російські географи незмінно передували російській армії. Вивчення наукових географічних досліджень російський «зучених» може дати корисну інформацію про дії та стратегії, які ця держава може застосовувати до сусідніх територій. На пострадянському просторі немає цілісної науково-географічної спільноти, яка б функціонувала винятково як професійне об'єднання. Російські географи не працюють як колеги. Вони послідовно підтримують агресивні дії своєї держави і беруть участь у спровокованих нею збройних конфліктах. Залучення російських географів до реалізації активних ініціатив під орудою Путіна узгоджується з очікуваними тенденціями. Російське наукове географічне товариство є центром дослідження для експертів у галузі науки про науку та географію в Україні та як науковий осередок демонструє низку сильних і слабких сторін.

Ключові слова: наукове географічне товариство, військовий фактор у розвитку науки, тоталітарна держава, еволюція науки в Росії, метагеографія.

Вступ. Серед неявних аспектів розвитку географічної науки, якими традиційно нехтують, є активна участь географів у війні. Війна, серед іншого, пов'язана з оцінкою ворожої території, яку називають «театром воєнних дій». Таким «театром» від 2014 року є Україна. Після 24 лютого 2022 р. український театр воєнних дій став предметом занепокоєння всього світу.

Від початку конфлікту між Російською Федерацією та Україною російська наукова географічна спільнота дієво підтримує режим Путіна, сприймаючи результати його агресивної політики в Росії як нормальну практику. Агресивні стратегії, які застосовує Російська Федерація щодо України, суттєво впливають на розвиток наукової діяльності. Війна створила абсолютно новий погляд на науку та наукове співтовариство. Історія воєн рясніє прикладами того, як політика агресивної держави впливає на її наукову спільноту. Росія Путіна та російське наукове товариство є сучасним прикладом.

Дослідження російської географічної науки в епоху путінізму має значення, що виходить за межі простої абстракції. У випадку України очевидний чіткий практичний контекст. Ретельне вивчення цього питання має вирішальне значення для успішної боротьби з цим агресивним станом. Очевидно, що в путінській Росії є недоліки і невдалі активно реалізовані стратегії. Багато невдач пов'язані саме з еволюцією російської географічної науки, яка, здається, узгоджується з цілями путінізму та його амбітними глобальними прагненнями створити щось неперевершене у світі. Наукова географічна спільнота в Російській Федерації явно продемонструвала недостатню ефективність, а значна кількість упереджених російських досліджень призвела до створення абсолютно хибного образу України.

Мета цієї статті — дослідити вплив агресії Російської Федерації проти України на розвиток російської географічної науки. Зв'язок між агресивною політикою Росії та залученням її наукової спільноти очевидний. Агресія Росії проти іншої держави завжди має «наукове» обґрунтування, а процес ухвалення рішень про війни в Росії характеризується тяглістю і колективним характером. Наукова спільнота бере участь у цій справі, ретельно вивчаючи передбачувану жертву. У результаті створюється обґрунтування, яке стверджує, що дії Росії в цьому конфлікті є «виправданими» і що «у Росії немає альтернативи». Виправдання війни, зокрема для Росії, має передбачати послідовну стратегію трансформації території, визначеної як ціль. Мета цих конфліктів — переформатувати територію потенційного супротивника у сприятливіше та зручніше для Росії середовище. Розслідування останніх проявів цього російського агресивного підходу до сусідніх держав є надзвичайно важливим.

Методи дослідження і джерела інформації. Від 1978 р. я займаюсь науковими дослідженнями в галузі географії. За радянських часів основна наукова взаємодія відбувалась із дослідницькими установами, розташованими в Москві та Санкт-Петербурзі (тоді Ленінград). Там я захистив кандидатську (1983) й докторську (1999) дисертації. Протягом

короткого періоду я обіймав посаду професора на факультеті географії та геоекології Санкт-Петербурзького державного університету. Відтак переїхав до Південно-Африканської Республіки.

У пострадянський період продовжували існувати тісні зв'язки з російською географічною спільнотою. Я був знайомий з багатьма російськими географами, які відіграють провідні ролі в путінській географічній науці протягом останніх 40—45 років. Під час навчання в аспірантурі ми брали участь у активному науковому спілкуванні та співпраці. Це має вирішальне значення.

Метод дослідження можна охарактеризувати як тривале спостереження за учасниками. Значна частина виконаних географами робіт залишається неопублікованою. Така практика була поширеною в СРСР і продовжує переважати в сучасній Росії. Для того, щоб отримати повне уявлення про російську географічну науку, необхідно особисто взаємодіяти з тими, хто її розвиває.

Інформацією для дослідження слугувала повна колекція публікацій з географічної тематики, що стосуються СРСР та Російської Федерації. Також я добре розумію методологію, яку використовують російські географи під час досліджень. Важливо, що з темою «географії війни і миру», як це поняття артикулювали в СРСР, я знайомий ще з радянських часів. Відповідні дослідження були організовані в Інституті географії Академії наук СРСР.

Глибоке розуміння філософії науки було вирішальним у виконанні дослідження. Після невдалих результатів моїх початкових географічних дослідницьких проєктів я присвятив увагу метагеографії. Це структуроване вивчення географічної науки, покликане покращити виконання наукових досліджень і ефективніше вирішувати нагальні проблеми [1]. У середині та наприкінці 1980-х рр. з'явився варіант метагеографії, пов'язаний із вивченням того, що я визначив як патологічні форми наукових географічних досліджень [2].

Аналіз досліджень і публікацій. Нижче феномен конфлікту розглянуто через системну призму в межах географічної науки. Існує значна кількість публікацій географів, присвячених темі війни. Проте усталений стандарт географічних досліджень війни, її наслідків і залучення географів до військової діяльності відсутній. Основною характеристикою цих географічних досліджень є те, що аналіз військової діяльності переважно прив'язаний до історичних воєнних подій [3].

Літератури про участь географічної експертної спільноти в конфліктах дуже мало. Існує лише обмежена кількість прикладів таких публікацій, на які

можна посилались. Наприклад, монографія радянських часів, яка детально описує участь радянських географів у Другій світовій війні [4].

В англomовній науковій літературі роль географів у війні розглянута детальніше. Можна навести приклад видатного американського географа Кеннета Олсона. На початку своєї кар'єри він був призваний на службу і брав участь у війні у В'єтнамі. Значна частина його досліджень мають чітке антивоєнне спрямування і присвячені екологічним наслідкам цієї війни. У його статтях ретельно розглянуто наукові міркування щодо участі вчених загалом і географів зокрема у воєнних операціях [5]. Аналіз охоплює не лише приклади з війни у В'єтнамі, але й ретельний розгляд агресії Російської Федерації проти України. Дискусія зосереджена на історичних уроках, винесених із війни у В'єтнамі, і розглядає потенційний внесок географів у мінімізацію екологічних втрат [6].

Обговорюючи нинішню агресію Російської Федерації проти України, варто відзначити значний брак наукових публікацій, що стосуються російської географічної спільноти.

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну я змінив фокус своїх досліджень і піддав усебічному аналізу релятивістську концепцію політичної географії, що виникла в Росії. Також я виконав детальний аналіз діяльності кількох провідних російських географів, які пропагують путінізм, і розглянув різноманітні наукові запити щодо активної участі російських географів у цьому конфлікті. Протягом 2022—2024 рр. з'явилося щонайменше 60 публікацій, переважно препринтів. Результати доступні на ResearchGate.

Результати дослідження. *Агресія держави та її виправдання у працях географів.* Агресія, яку демонструє Росія по відношенню до сусідніх держав, часто корелює з певними науковими та організаційними досягненнями. Цей стандарт усталився ще з часів Російської імперії. Можна всебічно дослідити внесок, зроблений російськими географами в різні історичні періоди. Їхні експедиційні дослідження постійно передували пересуванням російської імперської армії. Значна кількість географів перебувала на військовій службі. Випадок М. Пржевальського є чи не хрестоматійним: «кінь Пржевальського» відомий усім. Маловідомим є той факт, що М. Пржевальський обіймав посаду генерал-майора в Генеральному штабі і відіграв значну роль у розширенні кордонів імперії. Інший приклад — граф Д. Мілютін (1816—1912), непересічна особистість. Він обіймав посаду воєнного міністра (1861—1881), і саме його вважають засновником військової географії в контексті Російської імперії. Був винятковим професором Імператорської військової академії [7—9]. Парадигма військової географії, яку він розробив,

помітно новаторська для тієї епохи, очевидно, відіграла значну роль у досягненнях російської імперської армії.

Географи Росії, які працювали за часів Російської імперії та СРСР, і ті, які працюють нині у путінській Російській Федерації, постійно передують війську. Вони оцінюють територію потенційної жертви і надають обґрунтування для перегляду державних кордонів Росії. Це послідовна концепція, яка може бути застосована в різних контекстах. Тяглість цієї концепції спостерігається протягом тривалого часу, і це свідчить про відсутність підстав вважати, ніби вона була проігнорована в путінській інтерпретації російської держави та її наукової діяльності. Виконання може змінюватись, але фундаментальна природа залишається незмінною.

Агресія держави і приведення її наукової діяльності у відповідність цілям агресії, що насувається, широко відомі. Ситуація щодо Росії не є поодиноким випадком. Ілюстративний випадок воєнного конфлікту і чітко окресленого розвитку наукових досліджень можна пов'язати з Третім Рейхом і зусиллями німецької наукової спільноти в 1920—1940-х роках. Нещодавно з'явилися фундаментальні концепції, пов'язані з поняттям «життєвого простору на Сході» (*Lebensraum im Osten*). Найвидатнішим автором у цій царині вважають Карла Хаусхофера (1869—1946). Його псевдонаукові твердження систематично використовували за часів Третього Рейху, бо держава потребувала таких концепцій. Примітно, що праці Карла Хаусхофера неодноразово перевидавали в путінській Росії.

Ситуація в Німеччині після Версальського договору та виникнення Третього Рейху є відомим і широко задокументованим прикладом того, як агресія може сформувати особливе сприйняття науки в країні [10]. Основне обґрунтування конфлікту, ініційованого Російською Федерацією проти України, було сформульоване саме через «релятивістську концепцію політичної географії». Державні кордони часто піддаються змінам, що вказує на те, що зміни не варто розглядати як щось незвичайне. Ця концепція є унікальним досягненням у російських наукових дослідженнях. Значна кількість наукової літератури, написаної російськими географами, містить цю інформацію [11—13].

Професійна діяльність географів, які брали участь у воєнних злочинних діях своєї держави, часто не розглядають як справжні злочини. Цю діяльність усталено характеризують як «просто наукове дослідження». Ілюстрацією може слугувати оцінка Вальтера Крісталлера та його активної участі у розробці «Плану Ост» [14]. Теорія центральних місць суттєво вплинула на бачення розробниками майбутнього територіального устрою Польщі та України в разі перемоги Гітлера [15—18]. Широке визнання цієї теорії

призвело до того, що її засновника не сприймали як нациста, незважаючи на його чотирирічну службу в СС та активну участь у формуванні майбутнього Третього Рейху. Такий погляд на професійну поведінку географів вочевидь втягує їх у воєнні злочини, скоєні їхньою державою.

Встановлення радянського стандарту для експертної спільноти в географічній науці та його еволюція в епоху путінізму. Процес створення радянського стандарту географічної науки у СРСР розпочався наприкінці 1920-х рр. Значну роль у цьому процесі відіграв М. Баранський. Професійний революціонер, призначений Комуністичною партією розвивати географічну науку. Це передбачало систематичні репресії, інтенсивні критичні кампанії та переслідування професійних географів. Завдяки цьому зрештою було встановлено повністю радянську інтерпретацію географічної науки [19—21]. Інформація, що стосується цього періоду радянської географії, не була адекватно оцінена. Це становить значний виклик для географів, які працювали в СРСР і працюють нині на пострадянському просторі. У літературі відомо лише кілька дуже «обережних» інтерпретацій тодішніх подій [22]. У пострадянській науковій географічній спільноті переважає думка, що «немає необхідності повертатись до попередніх подій».

Які чинники сприяють збереженню актуальності такої реакції? Дискусія розгортається навколо нової форми наукової спільноти, створеної в СРСР. Географічна наука Радянського Союзу мала чітко виражені характеристики на відміну від науки, практикованої в інших регіонах, за межами цієї держави. Основна відмінність полягала у специфічності наукової спільноти. Наукове співтовариство працювало в тоталітарних рамках, активно контролюючи розвиток подій у своїй галузі [23].

Результатом стало створення чітко окресленої географічної спільноти, що займається питаннями відносин між людиною і суспільством. Фізична географія також стикнулася із викликами. Але це сталося пізніше, після «боротьби з космополітами». Тоді наукова спільнота, пов'язана з фізичною географією, орієнтувалась на всеохопні тоталітарні стандарти радянського режиму. Можна навести приклад втраченого наукового напрямку, пов'язаного з дослідженнями А. Григор'єва [24, 25]. Його високоефективна та інноваційна наукова методологія забезпечила суттєвий внесок в досягнення географічних аспектів природи. Натомість йому закидали «космополітизм» [26, 27]. Так був призупинений особливо вартий уваги напрям досліджень у природничій географії. Альтернативою стала «конструктивна географія», запропонована І. Герасимовим, який, зокрема, взяв на себе роль найголоснішого критика свого «космополітичного» колеги. Згодом він обійняв посаду директора Інституту географії АН СРСР. Герасимов

уособлював радянську ідентичність, вважаючи включення політичних звинувачень у науковий дискурс цілком конвенційним [28].

Основною жертвою радянської тоталітарної трансформації науки став операційний стандарт наукової географічної спільноти, всередині якої було сформовано постійний прошарок «наглядачів». Йдеться про кафедру соціальної та економічної географії Московського державного університету імені Ломоносова. Керівництво здійснював Ю. Саушкін [29]. Посаду заступника директора з наукових питань Інституту географії АН СРСР тоді обіймав В. Преображенський, фактично виконуючи роль «партійного організатора» радянської географії [30].

Росія за часів Путіна виробила особливий погляд на географічну науку та наукову географічну спільноту. Це не є прямим відтворенням радянського стандарту. Існують численні аспекти, які заслуговують на увагу. Професійні географи не зазнали жодних репресій — вони мали радянську спадщину і з великим ентузіазмом прийняли «новий суспільний лад» матінки-Росії. Особи, незадоволені умовами в російській науці, деякий час тому виїхали з країни. Ті, хто залишився, продемонстрували повну готовність працювати за новими стандартами. Дії Російської Федерації отримали «наукове» географічне обґрунтування з боку російських дослідників. І Росія, і російська географічна наука почали «підніматися з колін». Ця послідовність подій привела їх до України 2014 р., а згодом і 24.02.2022.

Інтеграція російської влади з науковою географічною спільнотою Росії відбулась найпізніше до 2010 р., бо 2009 р. В. Путін обійняв посаду Голови Наглядової ради Російського географічного товариства (РГТ), а С. Шойгу, який раніше обіймав посаду міністра оборони Російської Федерації, став президентом РГТ. З цього моменту розпочались зусилля з модернізації російської наукової географічної спільноти.

Основна риса путінської науково-географічної спільноти, як видається, пов'язана з відсутністю свободи, а також з глибоким відчуттям полегшення, яке впливає саме з цієї відсутності. Це свідоме твердження. Тоталітарна радянська науково-географічна спільнота не потребувала свободи. Пізнавальна діяльність поза межами суворо регламентованих наукових параметрів була непотрібною. Для її характеристики підходять такі терміни, як васал, кріпак, слуга. Це не збігається з характеристиками наукової спільноти, як її розуміють у західному контексті, і пов'язано насамперед з її особливими характеристиками. Поява путінізму в поєднанні зі значним акцентом на географічній науці в Росії за часів Путіна сприяла відродженню її тоталітарних засад. Риторика радянської епохи була витіснена риторикою путінської адміністрації. Російська географічна наука пережила відродження.

Специфіка діяльності російської наукової географічної спільноти. Еволюцію науки в СРСР та Російській Федерації можна розглядати крізь призму парадигмальних зрушень, сформульованих Т. Куном [31]. Останні досягнення російської науки демонструють виключно особливий підхід до розвитку. Чи, точніше, модифікацій. Його можна охарактеризувати не як верховенство наукових парадигм, за Т. Куном, а як злагоджену державно-бюрократичну місію. Наукові організації мають чітку структуру, їхні рейтинги чітко окреслені. Наявні сертифіковані експерти залишаються ними до самої смерті. Така ситуація існувала і до приходу до влади Путіна. Однак після 2010 р. ситуація закріпилась як стандартна.

Довічні експерти в Російській Федерації завжди надають «наукове підтвердження» ініціативам влади. Будь-яка експертна незалежність абсолютно відсутня. Це не слід сприймати як тиск влади на науку. Це системна інтеграція органів управління та наукових принципів. І в цьому немає жодного примусу чи насилля. Стосунки між путінською Росією і науковою географічною спільнотою в Росії напрочуд гармонійні. Вивчення антиутопій може надати цінну інформацію для окреслення цієї особливості. Це не збігається з викладеним у «1984» Джорджа Орвелла, однак відповідає «Прекрасному новому світу» Олдоса Гакслі. Адже ми спостерігаємо явище, яке представляє новий вимір взаємодії між тоталітарною державою та її науковою спільнотою. Радянський підхід до організації науки став підґрунтям тоталітарної моделі наукової організації, сформованої за часів Путіна.

Робота російських географів має чітко виражені особливості. Ось лише деякі з її проявів. Російський науковець протягом своєї наукової кар'єри від аспірантури до виходу на пенсію може пережити та опрацювати низку історичних періодів. Це можуть бути різні інтерпретації радянської епохи, чітке відчуття «позачасовості», пов'язане з 1990-ми роками, і путінська епоха, окреслена поняттям «підняття Росії з колін». Довгожителі ймовірно зможуть спостерігати занепад путінізму, а також значну фрагментації Російської Федерації як єдиного цілого. Це також стане новим етапом в еволюції російської науки.

Цікаво, що російський науковець, який живе у мінливому історичному контексті, може присвятити всю свою кар'єру одній організації. Вчений спостерігає за змінами у зовнішньому середовищі своєї російської держави, зберігаючи непорушність власної професійної біографії. Він здатний співпрацювати з будь-яким періодом, залишаючись у межах одного інституту. Незалежно від обставин, що склались у його державі, вчений-географ може надати «наукове обґрунтування» будь-якій ситуації і

продовжувати ефективно просуватись кар'єрними сходами. Будь-які зовнішні зміни можуть створювати для нього можливості, включно зі зростанням путінізму та воєнними злочинами, пов'язаними з цим режимом.

Політика ротації кадрів, що реалізується в Російській Федерації, передбачає заміну висококваліфікованих науковців на їхніх посадах виключно у випадку смерті людини. Вибір такого варіанту ротації передусім залежить від досягнутого рівня кваліфікації, про що свідчить диплом, отриманий у Російській Федерації. Це явище призводить до помітного старіння наукової спільноти і встановлює чіткі рамки для ухвалення рішень у сфері науки. Доцільність цих рішень викликає значний скептицизм. Російські експерти аналізують світ із застарілих позицій принаймні двадцяти-сорокарічної давнини.

Наприклад, В. Котляков багато років працював директором Інституту географії АН СРСР і РАН, народившись 6 листопада 1931 р. [32]. 1954 року він отримав диплом Московського державного університету і з тих пір працює в Інституті географії. З 2015 р. обіймає посаду наукового керівника цього інституту, що свідчить про відхід від адміністративної рутини. Йому виповнилося 94 роки. В Інституті географії пропрацював 71 рік — з 1954 до 2025 р.

Причетність географа до «наукового обґрунтування» історичного періоду, який міг завершитися значною для Росії катастрофою, не є підставою для критичної оцінки його професійної компетентності. Істотна частина його професійної діяльності, пов'язана з попереднім катастрофічним періодом, явно залишається поза увагою. Єдиними залишками минулого є артефакти, зокрема дипломи різного рівня. Це встановлює чітко окреслений стандарт «маркетингу» в сфері наукової діяльності в Російській Федерації. І призводить до повної відсутності відповідальності за створений контент дослідження.

Нинішня ситуація відображає не просто еволюцію вчених до тоталітарної науки, а радше їхню органічну адаптацію до певного історичного періоду й унікальних вимог, які він висуває до наукового дослідження. Прихильність тоталітарній науці та її стандартам є основоположною для багатьох російських географів. Після встановлення нового стандарту епохи, він домінує та отримує повне визнання російської наукової спільноти. Це чітко видно в епоху Путіна. Наукова географічна спільнота в Російській Федерації активно займається двома основними видами діяльності: а) широким просуванням світогляду Путіна і б) розробкою наукових інновацій, які підтримують і сприяють агресивній політиці Російської Федерації.

Перелік публікацій протягом усього періоду кар'єри російського вченого може зазнавати значних коливань цитованості. Адже після завершення певного історичного періоду, який потребував «наукового обґрунтування», з обрію зникають безліч публікацій, пов'язаних із ним. Посилання на них за нових умов визнається недоречним. Згодом з'являється свіжий набір публікацій, які відповідають поточному історичному контексту і набирають посилання. Прикладом цього стала ситуація з колекцією радянських видань. Очевидний висновок — це станеться і з колекцією публікацій путінської епохи.

Після 1991 р. радянська і російська географічна наука розробила комплексні образи світу. Інтригує приклад формування радянського світогляду за допомогою двадцяти томів із серії «Країни і народи» [33]. Географічна наука Путіна вибудувала чітке уявлення про світ, який контрастує з радянською перспективою. Це уявлення походить від російських географів і відтоді широко відтворюється державними засобами пропаганди. Розуміння різноманітних способів, якими географічне співтовариство, включаючи розгалужену мережу вчителів географії, сприяє формуванню цього образу світу, є важливим. Без цього розуміння можна зіткнутися з непередбаченою агресією з боку Російської Федерації.

У конкретних контекстах окреслена модель поведінки російської наукової спільноти призводить до її причетності до воєнних злочинів, скоєних державою. У російському науковому співтоваристві участь у військовій злочинній діяльності розглядається як зовнішнє явище, відокремлене від основних функцій наукового сектору. Наукова спільнота Російської Федерації підлаштовується під панівні тенденції свого часу. Куди занесуть тенденції, там і закінчиться діяльність.

У СРСР була створена основа наукової діяльності, яка охоплювала відкриті і закриті форми дослідження. У пострадянському контексті цей стандарт зазнав трансформації. Ілюстрацію можна знайти і у російському науково-географічному співтоваристві, яке бере участь у «науковому обґрунтуванні» путінізму, часто через різні звіти про численні проекти, які залишаються неопублікованими. Така ситуація вважається стандартною практикою. Це являє собою тонку форму співпраці між російським вченим і його урядом, підкреслюючи прямий зв'язок із залученням «білих комірців» до російської збройної злочинної діяльності.

Дії адміністрації Путіна та експертні внески наукової географічної спільноти Росії. Участь наукової спільноти в критичному реагуванні на ті чи інші державні ініціативи в російській науці практично відсутня. У цьому контексті існує помітна різниця між залученням наукової спільноти Росії та

західних країн. Прикладом є активне залучення великої наукової спільноти США, яка виступала проти війни у В'єтнамі та пов'язаного з нею екоциду [5]. В основі цієї відмінності лежить розуміння експертної незалежності. У путінській Росії незалежність експертів зменшилася до рівня, навіть нижчого, ніж за часів радянської науки. На неї впливають фактори, що виходять за межі простого тиску влади на наукову спільноту. Саме це характеризує розвиток російської наукової спільноти з часом.

У російській науці дійсність експертної наукової думки залежить від схвалення рішення організацією. Зберігається переважання так званої «бюрократичної парадигми», згідно з якою будь-яка урядова ініціатива має бути схвалена спеціалізованим науковим органом. Як наслідок, багато ініціатив, започаткованих у путінській Росії, часто стикаються з проблемами на етапі реалізації.

Залучення російських географів до «наукового обґрунтування» ініціатив путінської епохи є помітним явищем. Це являє собою ще одну ітерацію домінування структури, яка регулює взаємодію між державою та її науковою спільнотою. Адміністрація Путіна продемонструвала значну увагу до географічної науки, через що у науці відбувся незвичайний прогрес. Дещо химерний склад Наглядової ради Російського географічного товариства заслуговує на уважне вивчення. Особою, яка виконує функції голови опікунської ради, є сам Путін. До правління входять 33 особи, переважно олігархи та численні високопосадовці Російської Федерації.

На відміну від СРСР, нинішня російська наукова спільнота, здається, стає все більш підвладною. Приклади різноманітні. Зокрема, будівництво Кримського мосту і відверте спотворення експертної оцінки щодо значних екологічних ризиків, пов'язаних із цим проєктом. Загальний приклад — початок повномасштабної війни Російської Федерації проти України, теж підкріпленої «науковим обґрунтуванням». Воно повинно було підтвердити раціональність владної ініціативи. Але йому, здається, бракує справжньої наукової точності.

Довоєнний російський план післявоєнного розвитку окупованих територій України. Вартий уваги приклад — спільний аналіз, виконаний групою російських експертів, зосереджених на вивченні України та Білорусі. На цей опублікований 2013 р. сумнозвісний «план» часто посиляється Путін. Існують також картографічні зображення, які ілюструють погляд Росії на майбутнє України. У дискурсі застосовано кодифіковану мову, але географічні моделі російської агресії проти України чудово збігаються з окресленими стратегіями (рисунок).

Стратегія Росії щодо освоєння «нових територій» у межах пострадянського регіону

Джерело: [34, с. 17].

Обґрунтування завоювання України було сформульоване видатними російськими вченими з великими академічними повноваженнями і численними публікаціями. Їхні рейтинги надзвичайно високі. Насправді ці люди є професіоналами, які припинили власний розвиток, їм бракує змоги мати незалежну експертну думку, визначену параметрами ситуації. Справа не тільки у впливі влади на вчених: очевидно, науковці мають потрібні характеристики.

Протягом 2009—2010 рр., коли на пострадянському просторі почав формуватись путінський експансіоністський порядок денний, були скоординовані зусилля з виявлення наукових інновацій, спрямованих на «відродження Росії». На той час у цьому контексті вже позиціонувались підконтрольні владі російські науковці. На той момент їхній вік коливався від 57 до 60 років і вони вже пропрацювали в одному інституті понад 35 років, долаючи шлях від аспіранта до професора.

Це вказує на те, що вчений може зрештою зазнати поразки разом зі своїм правлячим режимом. Науковець стає залученим у конфлікт задовго до його початку. «Білий комірець» вивчає територію потенційного супротивника і зобов'язаний сформулювати оцінку ймовірності успіху чи невдачі в майбутньому конфлікті. Наукове товариство, схвалене російською державою, забезпечує «наукове обґрунтування» доцільності та потенційного успіху війни проти України.

Висновки. 1. Російське наукове географічне співтовариство демонструє особливі характеристики, які є важливими. Операційна динаміка експертної географічної спільноти у західних країнах є істотно іншою.

2. Характеристику російської наукової географічної спільноти можна зрозуміти через аналіз тоталітарних і агресивних тенденцій Російської держави. Нею сформовано спеціалізовану географічну спільноту, яка активно бере участь у наукових проєктах, спрямованих на задоволення експансіоністських вимог.

3. Протягом багатьох десятиліть російські географи зберігали передову позицію щодо російської армії. Вивчення різноманітних наукових географічних досліджень, виконаних у Російській державі, дає цінну інформацію про її потенційні дії та поведінку щодо сусідніх територій.

4. На пострадянському просторі відсутнє згуртоване науково-географічне співтовариство, яке функціонує виключно як професійне об'єднання. Російські географи представляють справжніх суперників науковцям інших країн. Вони постійно діють відповідно до експансіоністської державної позиції та свідомо беруть участь у збройних конфліктах.

5. Залучення російських географів до реалізації активних ініціатив під керівництвом Путіна узгоджується з очікуваними моделями. Це логічний і передбачуваний вибір для розвитку географічної науки в Російській Федерації.

6. Російське наукове географічне товариство демонструє ряд сильних і слабких сторін. Це потребує активного вивчення експертами в Україні та на Заході.

7. Українська географічна наука вочевидь потребує реформування. Окреслюючи напрями реформування, необхідно враховувати близькість до двох впливових тоталітарних держав, а саме Російської Федерації та Білорусі, а також унікальність їхніх науково-географічних спільнот.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Николаенко Д. Введение в метатеорию метагеографии. Москва: ВИНТИ, 1982. 92 с.
2. Николаенко Д. Динамика образов науки. Сочинения. Том 5. Санкт-Петербург: Амадеус, 2002. 312 с.
3. Pearson C. Scarred Landscapes. War and Nature in Vichy France. Springer nature, 2008. 253 с.
4. Советские географы — фронту и тылу (1941—1945). Вопросы географии. 1985. № 128. Москва: Мысль. 239 с.
5. Olson K. The Secret Toxic Legacies of Chemical Warfare: Agent Blue Use during the 2nd Indochina and Vietnam Wars in Laos, Cambodia, and Vietnam (1961 to 1971). *Open Journal of Soil Science*. 2024. 14. С. 689—725. <https://doi.org/10.4236/ojss.2024.1411034>
6. Olson K. Historical Lesson: Environmental and Human Impacts of Cluster Bomb Use by the United States during the Second Indochina War. *Open Journal of Soil Science*. 2025. 15. С. 1—21. <https://doi.org/10.4236/ojss.2025.151001>
7. Милютин Д.А. Критическое исследование значения военной географии и военной статистики. СПб.: Военная типография. 1846. 70 с.
8. Милютин Д.А. Первые опыты военной статистики. В 2 кн. Кн. 1. СПб.: Типография военно-учебных заведений. 1847. 248 с.
9. Милютин Д.А. Первые опыты военной статистики. В 2 кн. Кн. 2. СПб.: Типография военно-учебных заведений. 1848. 302 с.
10. Mallinson W., Ristic Z. The Threat of Geopolitics to International Relations: Obsession with the Heartland. Cambridge Scholars Publishing. 2016. 134 с.
11. Колосов В.А. Постсоветские границы: своеобразие, трансграничные взаимодействия и безопасность. Географическое положение и территориальные структуры. Памяти И.М. Маергойза. Москва: Новый хронограф. 2012. С. 601—630.
12. Колосов В.А., Зотова М.В., Себенцов А.Б. Барьерная функция российских границ. *Известия РАН. Серия географическая*. 2016. № 5, С. 8—20.
13. Колосов В.А. Фантомные границы как феномен в политической географии. *Вестник Московского университета. Сер. 5. География*. 2017. № 5. С. 3—11.

14. Generalplan Ost Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus, Vorgelegt von SS-Oberführer Professor Dr. XX, Berlin-Dahlem, 28. Mai 1942.
15. Fernández de Betoño, Unai. The Nazi anti-urban utopia: “Generalplan Ost”. *Mètode Revista de difusió de la investigació*. 2020. С. 165—171. <https://doi.org/10.7203/metode.10.13009>
16. Barnes T.J. “Desk Killers”: Walter Christaller, Central Place Theory, and the Nazis. In P. Meusburger, D. Gregory, & L. Suarsana (Eds.), *Geographies of knowledge and power* (С. 187—201). Dordrecht: Springer. 2015.
17. Kay A.J. Exploitation, resettlement, mass murder: Political and economic planning for German occupation policy in the Soviet Union, 1940—1941. New York: Berghahn. 2006. 256 с.
18. Rössler, M. Applied geography and area research in Nazi society: Central place theory and planning, 1933—1945. In P. Giaccaria, & C. Minca (Eds.), *Hitler’s geographies: The spatialities of the Third Reich* (С. 182—197). Chicago: The University of Chicago Press. 2016.
19. Баранский Н.Н. *Моя жизнь в экономгеографии*. Москва: МГУ, 2001. 196 с.
20. Отлично знать географию. *География в школе*. 1937. № 5. С. 6—7. *Правда*. № 250 от 10 сентября 1937 года.
21. Упор на карту как основная директива ЦК ВКП (б) по преподаванию географии. *География в школе*. 1934. № 1. С. 10—18.
22. Абрамов Л.С. К постановке исследования научных школ в академической географии. *Известия РАН. Серия географическая*. 1997. № 6. С. 16—30.
23. Николаенко Д. Н.Н. Баранский и (пост)советская экономическая география. Санкт-Петербург: Амадеус, 2002. 243 с.
24. Григорьев А.А. Закономерности строения и развития географической среды. Избранные теоретические работы. Москва: Мысль. 1966, 366 с.
25. Григорьев А.А. Типы географической среды. Избранные теоретические работы. Москва: Мысль, 1970. 472 с.
26. О некоторых теоретических вопросах физической географии (краткий отчет о заведении Отделения физической географии). *Известия ВГО*. 1951. № 5. С. 308—327.
27. Дискуссия о положении в географической науке. *Вестник МГУ*. 1948. № 11. С. 194—199.
28. Герасимов И.П. Советская конструктивная география: задачи, подходы, результаты. Москва: Наука, 1976. 208 с.
29. Саушкин Ю.Г. Экономическая география: история, теория, методы, практика. Москва: Мысль, 1973. 559 с.

- 30.Преображенский В.С. Поиск в географии. Москва: Просвещение, 1986. 224 с.
- 31.Kuhn T.S. The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press, 1962.
- 32.Владимир Михайлович Котляков. Москва: Наука, 2005. 264 с.
- 33.Бромлей Ю.В. Страны и народы. Общий обзор. Москва: Мысль, 1978. 351 с.
- 34.Приграничное сотрудничество регионов России, Беларуси и Украины. СПб.: Издание Центра интеграционных исследований, 2013. 100 с.